

ІННОВАЦІЙНА КОНЦЕПЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРОДОВОЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ INNOVATIVE CONCEPT OF NATIONAL FOOD SECURITY

У статті визначено актуальність дослідження продовольчої безпеки як складової економічної безпеки на прикладі України. Визначено, що підтримка конкурентоздатності підприємств харчової галузі все більше передбачає перехід на інноваційний розвиток, але доведено, що конкурентоспроможний розвиток продуктової галузі можливий тільки за умов дотримання екологічних норм. Наведено основні напрями покращення інноваційної привабливості підприємств продовольчої галузі.

Ключові слова: продовольча безпека, інноваційний розвиток, конкурентоспроможність, екологічна норма.

В статті определена актуальность исследования продовольственной безопасности как составляющей экономической безопасности Украины. Определено, что конкурентоспособность предприятий пищевой промышленности все больше предусматривает переход на инновационное развитие, но доведено, что конкурентное развитие

продуктовой отрасли возможно только при условии соблюдения экологических норм. Наведены основные направления улучшения инновационной привлекательности предприятий пищевой отрасли.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, инновационное развитие, конкурентоспособность, экологическая норма.

The article determines the relevance of the study of food security as a component of economic security on the example of Ukraine. It has been determined that support for the competitiveness of food industry enterprises is increasingly providing for transition to innovative development, but proved that a competitive development of the food industry is possible only under conditions of compliance with environmental norms. The main directions of improvement of innovative attractiveness of food industry enterprises are as follows.

Key words: food safety, innovation development, competitiveness, ecological norm.

УДК 38.439

Пonomarenko T.B.

д.е.н., професор кафедри міжнародної економіки, обліку та фінансів
Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая

Постановка проблеми. Досвід економік розвинутих країн засвідчує, що забезпечення населення продовольством безпосередньо залежить від рівня розвитку фундаментальної науки та здатності впроваджувати інноваційні техніко-технологічні, організаційні та інші нововведення в виробничу діяльність підприємств харчової галузі. В сучасних умовах господарювання галузь виробництва продуктів харчування є найбільш динамічним сектором економіки майже всіх країн, яка зазнає досить активних різнобічних трансформацій і підтримка конкурентоздатності підприємств цієї галузі все більше передбачає перехід на інноваційний розвиток та впровадження у виробництво продуктів харчування нових технологій та генних розробок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та методологічні аспекти теорії продовольчої безпеки та її інноваційного підґрунтя знайшли своє відображення в працях економістів: Б.Й. Пасхавера, А.С. Лисецького, М.А. Хвесика, А.А. Бабенко, П.Т. Саблука, Г.М. Калетніка, С.М. Кваши, В.І. Власова, М.А. Лисака, М.М. Кулайця, М.Ф. Бабієнка. Але проблеми інноваційної активності підприємств, які повинні забезпечувати цю продовольчу безпеку, висвітлені недостатньо і багато аспектів даної проблеми залишаються дискусійними.

Постановка завдання. Сучасні умови господарювання вимагають від вітчизняних підприємств дієвих механізмів реагування на динамічні зміни зовнішнього середовища та все більші вимоги споживачів. Однією з основних умов забезпечення економічної безпеки є інноваційна активність та розвиток інноваційної інфраструктури. Світовий досвід

показує, що саме інноваційний розвиток є визначальним фактором соціально-економічних перетворень. Усе це зумовлює актуальність проблем формування продовольчої безпеки з інноваційної точки зору. В статті характеризується якість продуктів харчування з огляду продовольчої безпеки та визначені основні напрями покращення інноваційної привабливості підприємств продовольчої галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Комплекс проблем, пов'язаних з забезпеченням продовольчої безпеки на різних рівнях, а також інноваційним чинником відповідної сфери, є досить складним і потребує науково обґрунтованого підходу для їх вирішення. Найважливіша функція продовольчої безпеки це забезпечення населення продуктами харчування, яка реалізується за трьома формами – наявністю на споживчому ринку життєво необхідних продуктів, можливістю їх отримати, диференціацією у споживанні продуктів серед різних прошарків населення. Найбільш бажаним, зрозуміло, є стовідсоткове забезпечення споживчого ринку головними продуктами харчування власного виробництва, але це характерно лише економічно розвиненим країнам.

Закон України «Про основи національної безпеки України» від 21.06.2018 р. № 2469-VIII визначає, що «національна безпека – захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам...» [1].

На думку автора, інноваційна діяльність виробництва продуктів харчування повинна бути направ-

лена на структуру зрушень в асортименті продуктів, на встановлення науково обґрунтованих норм та структури споживання продуктів харчування.

Як визначено Н.П. Черноу, потрібно досягнення компромісу між наявними потребами споживачів, економічними інтересами підприємств харчової промисловості та інтересами суспільства у сфері продовольчої безпеки. Рушійною силою цього процесу повинна стати активізація інноваційної діяльності підприємств галузі, насамперед, у сфері впровадження високоефективних ресурсозберігаючих технологій виробництва продуктів підвищеної харчової цінності [2].

Розглянемо динаміку споживання основних продуктів населення України [3].

Простежуємо негативну динаміку споживання всього ряду основних продуктів, що споживає населення за рік – значне зменшення на одну

особу в 2016 році в порівнянні з 2012-2013 роках. Та і калорійність продуктів в 2016 році як рослинного, так і тваринного походження значно знизилася (табл. 2) [3].

Красномовно свідчить статистика про стан в агропромисловому комплексі за динамікою балансу продуктів та балансом споживання (табл. 3-6) [3].

В фонді споживання м'яса та м'ясних продуктів населенням України найбільшу питому вагу займає м'ясо птиці, як найбільш дешеве (споживання яловичини – 15.7%, свинини – 37.0%, птиці – 45.9%, інше – 1.4%), а виробництво м'яса в 2016 році менше, ніж в 2013 році [3].

Рівень самозабезпеченості основними видами продукції на Україні у 2016 році наступний:

м'яса – 105.4%; яєць – 114%; картоплі – 101.6%; молока – 103.6%; зерна – 290.5%; овочей – 101.6%; плодів, ягід та винограду – 84.9%.

Таблиця 1

Динаміка споживання продуктів на одну особу за рік

	2000	2005	2010	2012	2013	2014	2015	2016
Хлібних продуктів, кг	124.9	123.5	111.3	109.4	108.4	108.5	103.2	101.1
Яєць, шт	166	238	290	307	309	310	280	267
Картоплі, кг	135.4	135.6	128.9	140.2	135.4	141.0	137.5	139.8
Молока та молочних продуктів, кг	199.1	225.6	206.4	214.9	220.9	222.8	209.9	209.5
М'яса та м'ясних продуктів	32.8	39.1	52.0	54.4	56.1	54.1	50.9	51.4
Овочів і баштанних культур, кг	101.7	120.2	143.5	163.4	163.3	163.2	160.8	163.7
Плодів, ягід і винограду	29.3	37.1	48.0	53.3	56.3	52.3	50.9	49.7
Риби та рибних продуктів, кг	8.4	14.4	14.5	13.6	14.6	11.1	8.6	9.6
Цукру, кг	36.8	38.1	37.1	37.6	37.1	36.3	35.7	33.3
Олії, кг	9.4	13.5	14.8	13.0	13.3	13.1	12.3	11.7

Таблиця 2

Динаміка калорійності, ккал у розрахунку на одну особу

	2000	2005	2010	2012	2013	2014	2015	2016
Усього	2661	2916	2933	2954	2969	2939	2799	2742
Продукти рослинного походження	2050	2183	2124	2110	2101	2090	2008	1952
Продукти тваринного походження	611	733	809	844	868	849	791	790

Таблиця 3

Баланс м'яса та м'ясних продуктів України за 2000- 2016 роки, тис. т за календарний рік

	2000	2005	2010	2012	2013	2014	2015	2016
Споживання	1611.0	1843.9	2384	2478	2550	2325.4	2178.7	2195
Виробництво	1663	1597	2059	2210	2389	2360	2323	2324
Імпорт	38	325	378	423	332	201	158	182
Експорт	163	82	48	125	182	218	245	303

Таблиця 4

Баланс молока та продуктів України за 2000-2016 роки, тис. т за календарний рік

	2000	2005	2010	2012	2013	2014	2015	2016
Споживання	9788.8	10625.1	9469.8	9797.1	10050	9581.1	8995	8942
Виробництво	12658	13714	11249	11378	11488	11133	10615	10382
Імпорт	50	112	273	410	548	357	78	105
Експорт	1100	1901	956	820	769	527	464	434

Таблиця 5

Баланс яєць (включаючи яйце продукти) України за 2000-2016 роки, тис. т за календарний рік

	2000	2005	2010	2012	2013	2014	2015	2016
Споживання	471	647	767	810	813	771	694	659
Виробництво	508	753	985	1104	1133	1131	969	872
Імпорт	2	5	7	4	5	7	11	5
Експорт	0	1	75	82	105	147	126	112

Таблиця 6

Баланс картоплі України за 2000-2016 роки, тис. т за календарний рік

	2000	2005	2010	2012	2013	2014	2015	2016
Споживання	6660	6386	5914	6394	6161	6061	5892	5966
Виробництво	19838	19462	18705	23250	22259	23693	20839	21751
Імпорт	11	5	30	23	23	40	17	27
Експорт	1	6	8	7	16	17	15	5

Як визначає Я. Алексєєва, система показників визначення продовольчої безпеки згідно з Всесвітньою Радою з продовольства при ООН є такою:

1. Рівень самозабезпечення країни продовольством, зокрема щодо основних продуктів харчування, не повинен бути нижче 70% від загальних об'ємів споживання у країні.

2. Рівень залежності від постачань імпортного продовольства, зокрема щодо основних продуктів харчування, не повинен перевищувати 30% від загальних об'ємів споживання в країні [4].

Як видно з статистичної інформації ця система показників на основні види продукції на Україні витримана. Але тільки аналіз статистичних даних щодо забезпечення та вживання населення країни основних продовольчих товарів не може надати цілісну картину щодо рівня продовольчої безпеки. Та й не відображено диференціацію споживання основних видів продуктів між різними верствами населення. Тому дуже важливо простежувати якісні показники: рівень і динаміку споживання основних продуктів харчування із урахуванням їх диференціації за групами населення з різними доходами.

Якість продовольчих товарів, на жаль, не відображено в статистичних даних, та і законодавство по визначенню цієї якості в Україні ще досить на низькому рівні – в аграрно-правовій літературі бракує комплексного аналізу розвитку законодавства України про продовольчу безпеку.

Завдяки інноваційному забезпеченню, продовольча безпека стає чинником інтенсифікації виробництва, стимулом зростання продуктивних сил суспільства. Завдяки використанню досягнень сучасної генної інженерії продукти харчування стають все більше наукоємною продукцією. Але є і зворотна частина такому процесу – чи не нашкодить це здоров'ю людини. Тому край важливі розробки нормативних документів щодо якості продуктів харчування.

Висновки з проведеного дослідження. В економіці України, яка реформується, надзви-

чайно важливе значення має формування й проведення інноваційної політики, що забезпечуватиме такі структурні перетворення народного господарства країни, які дозволять їй випускати конкурентоспроможну продукцію світового рівня. Каталізатором структурних змін є інноваційна сфера, спрямована на заміну застарілих технологій більш прогресивними. Без інноваційного піднесення, відновлення основного капіталу неможливий вихід з економічної кризи. Це підтверджується досвідом промислово розвинутих країн, економічне зростання яких на 90% забезпечується за рахунок упровадження в промисловість нових знань і технологій. Ринкові умови господарювання потребують формування конкурентних переваг як на рівні держави, так і на рівні окремого підприємства. Тому активізація інноваційно – інвестиційної політики, дослідження механізмів фінансування, планування та управління інноваційними процесами, в тому числі і на державному рівні, є важливим сучасним завданням [5].

Сталий розвиток...в Україні та подолання диспропорцій між регіонами та видами економічної діяльності можливо шляхом адаптованого використання досвіду розвинутих країн Євросоюзу та країн світу за умов прийняття та ефективної реалізації комплексної державної політики...в тому числі і інноваційної [6].

Не зважаючи на державне регулювання, забезпечення продуктами людей і далі має все більше значення як для національної, так і міжнародної безпеки. З одного боку продовольча безпека надає ринку все більший асортимент продуктів харчування, а з іншого – створює все більше нових загроз для здоров'я споживаючих ці продукти людей.

Потрібно визначити, що сучасна теорія інноваційного розвитку продовольчої безпеки передбачає існування фактора узгодженості між всіма суб'єктами інноваційного процесу – державного регулювання, наявного інноваційного середовища в регіоні, країні і, безпосередньо, на підприємстві,

та створенню попиту. А конкурентоспроможний розвиток продуктової галузі можливий тільки за умов дотримання екологічних норм.

Враховуючи викладене можна дійти до висновку, що необхідною умовою забезпечення інноваційної привабливості продовольчої безпеки нашої держави є:

– створення сприятливого середовища для розвитку та забезпечення продовольчої безпеки – ефективна і послідовна державна політика в аграрній сфері;

– активізація інноваційної діяльності для підвищення продуктивності та конкурентоспроможності підприємств продуктової галузі шляхом підтримки та стимулювання наукових розробок, перепідготовки і підвищення кваліфікації кадрів, маркетингу інновацій, створення інноваційних структур в продовольчій галузі;

– розроблення та впровадження у правове поле законодавчого пакету, спрямованого на захист національних інтересів і гарантування в Україні продовольчої безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз та встановлення відповідальності держави за належний рівень харчування населення;

– розроблення і запровадження програм продовольчого субсидування населення, які включатимуть надання адресних дотацій найбільш незахищених верств населення через державні пільги;

– державне регулювання цін на продовольчі товари, що мають соціальну значущість;

– створення незалежних центрів оцінки якості та безпечності продуктів харчування, які на основі відповідного аналізу мали б можливість маркувати продукцію знаком якості відповідно до законодавства ЄС;

– удосконалення діяльності державних контролюючих органів з метою недопущення корупційних явищ у сфері сертифікації та стандартизації продукції харчової галузі.

Таким чином, підтримка відповідного рівня інноваційного розвитку підприємств може стати відповідним гарантом продовольчої безпеки України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 21.06.2018 р. № 2469 -VIII (стаття 1) [Елек-

тронний ресурс]. – Режим доступу: kodeksy.com.ua/pro_natsional_nu_bezpeku_ukrayini.htm.

2. Чорна Н.П. Інноваційний розвиток сфери виробництва продуктів харчування та ризики продовольчої безпеки: монографія / Н.П. Чорна – Львів: Ліга-Прес, 2012. – 296 с.

3. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України. Державна служба статистики України. Статистичний збірник. – Київ, 2017. – 49 с.

4. Я. Алексєєва. Наукові засади визначення продуктової безпеки / Алексєєва Я. / Збірник наукових праць. Ефективність державного управління: Львів, 2015, вип. 42. – С. 100-107.

5. Худолій В.Ю., Пономаренко Т.В., Кадол Л.В. Засади державної інноваційної політики / В.Ю. Худолій, Т.В. Пономаренко, Л.В. Кадол // «Економіка та суспільство». – 2016. Вип. 2. – С. 232-236.

6. Худолей В.Ю., Пономаренко Т.В., Іванова Т.М. Регіональні диспропорції малого бізнесу в Україні та шляхи їх усунення / В.Ю. Худолей, Т.В. Пономаренко, Т.М. Іванова // Науковий вісник Полісся. – 2018. – № 2(14). – С. 186-195.

REFERENCES:

1. Zakon Ukrainy «Pro osnovy natsionalnoi bezpeky Ukrainy» vid 21.06.2018 r. № 2469-VIII (stattia 1) [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: kodeksy.com.ua/pro_natsional_nu_bezpeku_ukrayini.htm (in Ukrainian).

2. Chorna N.P. (2012) Innovatsiinyi rozvytok sfery vyrobnytstva produktiv kharchuvannia ta ryzyky prodovolchoi bezpeky: monohrafiia / N.P. Chorna. – Lviv: Liha-Press. – 296 p. (in Ukrainian).

3. Balansy ta spozhyvannia osnovnykh produktiv kharchuvannia naselenniam Ukrainy. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Statystychnyi zbirnyk (2017) / Kyiv. – 49 p. (in Ukrainian).

4. Ya.Aleksieieva.(2015)Naukovizasadyvyznachennia produktovoi bezpeky / Aleksieieva Ya. / Zbirnyk naukovykh prats. Efektyvnist derzhavnoho upravlinnia: Lviv. – Vyp. 42. – P. 100-107 (in Ukrainian).

5. Khudolii V.Yu., Ponomarenko T.V., Kadol L.V. (2016) Zasady derzhavnoi innovatsiinoi polityky/ V.Yu. Khudolii, T.V.Ponomarenko, L.V.Kadol // «Ekononika ta suspilstvo». – Vyp. 2. – P. 232-236 (in Ukrainian).

6. Khudolei, V. Yu., Ponomarenko T.V., Ivanova T.M. (2018) Rehionalni dysproportsii maloho biznesu v Ukraini ta shliakhy yikh usunennia / V.Yu. Khudolei, T.V. Ponomarenko, T.M. Ivanova // Naukovyi visnyk Polissia. – № 2(14). – S. 186-195 (in Ukrainian).

INNOVATIVE CONCEPT OF NATIONAL FOOD SECURITY

In modern conditions, the food industry is the most dynamic sector of economy in almost all countries, which is undergoing a very active and diversified transformation, and support for the competitiveness of enterprises in this sector is increasingly providing for transition to innovative development and the introduction of new technologies and genetic engineering into food production.

But the investment attractiveness of companies obliged to provide this food security is not sufficient and many aspects of the problem remain controversial.

As can be seen from the statistical information, the system of indicators for determining food security on the main types of products in Ukraine is accomplished. But only an analysis of the statistical data on the provision and consuming of the main food products by the population of the country can not provide a holistic view of the level of food security. And it does not reflect the differentiation of consumption of basic types of products by the different segments of the population.

Therefore, it is very important to trace qualitative rates: the level and dynamics of consumption of basic food products, taking into account their differentiation in groups of people with different incomes. Unfortunately, the quality of food products is not reflected in the statistical data, and the legislation on the definition of this quality in Ukraine is still rather low – in the agrarian and legal literature there is a lack of a comprehensive analysis of the development of Ukraine's legislation on food security.

Necessary condition for ensuring the innovative attractiveness of food security of our state is:

- creation of a favorable environment for the development and provision of food security
- effective and consistent state policy in the agrarian sector;
- Activation of innovation activities to increase the productivity and competitiveness of food industry enterprises by supporting and stimulating scientific research, retraining and advanced training of personnel, marketing of innovations, creation the innovative structures in the food industry;
- development and implementation of a legislative package in the legal field are aimed at protecting national interests and work to guarantee Ukraine's food security of individual, society and state from external and internal threats and establishing the responsibility of the state for the proper nutrition level of the population;
- development and introduction of food subsidy programs for the population, which will include providing targeted subsidies to the most vulnerable sections of the population through state contracts;
- state regulation of prices for foodstuffs of social significance;
- the establishment of independent centers for the assessment of the quality and safety of food products, which, on the basis of the relevant analysis, would be able to mark products with a quality mark in accordance with EU legislation;
- improvement of the activity of state oversight agencies in order to prevent corruption phenomena in the field of certification and standardization of products of the food industry.